

EDITORIAL

Editorial: El futur del projecte europeu

Pere Almeda

La Revista IDEES inicia una nova etapa amb una proposta editorial renovada i centrada en analitzar monogràficament els grans temes de debat global i contemporanis. Amb una trajectòria de més de dues dècades i quaranta-cinc edicions, IDEES fa el trànsit del paper al format digital i es presenta amb una nova imatge i disseny per analitzar en profunditat el món d'avui des de noves mirades i perspectives. Publicar una revista de pensament contemporani i fer-ho des de la Generalitat de Catalunya no és una tasca senzilla i podríem dir que té un punt de temeritat. Especialment, si no es vol caure en el risc de ser previsible, banal o complaent amb el poder. Fa poc algú ens deia, que si articulàvem IDEES com una veritable eina útil al servei de transformar Catalunya i el món, amb la lògica actual de la repressió, acabaríem imputats i perseguits per un tribunal espanyol com tantes altres persones darrerament. Talment, és legítim preguntar-nos ara més que mai, si pensar radicalment no implica sempre i necessàriament l'obligació de revoltar-se? Catalunya és històricament terra fèrtil de revoltes, prou que ho sabem i avui causes no en falten. Certament, la nostra vocació com a revista de pensament és sens dubte la de qüestionar

l' statu quo, i amb tota la vènia, aquest és el nostre deure.

Per això, en aquesta nova etapa que ara comencem, volem consolidar IDEES com a publicació crítica, lliure i plural. Crítica, perquè creiem fermament que ens convé sotmetre a revisió el *mainstream* del pensament hegemònic i remoure els límits conceptuals per on transita el món d'avui. Un món que tanmateix, no ens ve determinat i que volem contribuir a repensar-lo des dels marges i de sota-rel. Lliure, perquè en temps de reacció, girs autoritaris i repressió, volem fer dels canvis de paradigma que venen i ens commouen, l'impuls necessari per reforçar la nostra vocació d'emancipació, a tots nivells, com a ciutadania i com a poble. Plural, perquè el pensament només pot ser antidogmàtic i la complexitat del món exigeix incloure totes les mirades per intentar comprendre'ns i interpretar bé la diversitat i les tendències globals actuals.

Som cada vegada més conscients que vivim en un món cada vegada més fracturat per les desigualtats i restem a la deriva davant l'onatge dels desafiaments que hem d'afrontar, incapaços de governar la nau amb les eines adequades. Els reptes que des de fa dècades foren diagnosticats, han esdevingut perills reals que amenacen la sostenibilitat present i futura de les nostres societats i del planeta. La democràcia liberal viu assetjada davant la creixent polarització que trenca consensos bàsics i estem vivint el darrer capítol d'uns sistemes polítics inoperants que han esdevingut obsolets per governar la complexitat creixent.

En aquest context, la imatge que hem escollit de portada parla per si sola: subjectes que resten passius mentre contemplen un món particular que es consumeix en flames. La distòpia malauradament és cada cop més real, davant la patètica pusil·lanimitat amb la qual combatem les emergències globals. En un món on les solucions no semblen de moment ser al nostre abast, alguns, com a la fotografia de referència, es fan una selfie, elevant la categoria a espectadors *in situ* de la catàstrofe. Tal com diu Oriol Caba glossant la portada, Notre-Dame en flames és sens dubte, una imatge poderosa que clama per ser interpretada i la seva crema ens evoca tot un fil de metàfores i simbolismes molt vinculat a aquesta Europa en redefinició a qui dediquem el número 46 d'IDEES.

Gent veient Notre Dame en flames des de la riba esquerra, Paris 15 d'abril de 2019.

Que quedi clar, però, que no volem reproduir el mite de Cassandra i quedar-nos amb la consciència tranquil·la predicant els mals auguris, ans al contrari. El monogràfic que presentem porta com a títol *El futur del projecte europeu* conscients que ens trobem en un moment d'inflexió i d'oportunitats en l'evolució de la Unió Europea. Parlem de *projecte europeu*, perquè *projecte* significa "allò que hom pensa portar a compliment". És a dir, quelcom que ha de ser pensat i definit abans de fer-se. Novament, és temps per decidir si avancem o retrocedim en el procés d'integració i d'unió política. Europa és doncs, un procés i un camí encara inconclús i en construcció. Però qui pensa aquesta Europa? És la ciutadania europea la protagonista d'aquest projecte? És possible pensar i definir un projecte en comú? La interpel·lació sobre Europa s'ha convertit massa sovint en una pregunta retòrica i, malgrat tot, la ciutadania veu encara massa abstractes els seus relats o les seves alternatives i massa llunyans els espais de decisió, però en canvi en rep totes les tensions i les seves conseqüències. Apropar el debat europeu a la ciutadania ha acabat sent un lloc comú i banalitzat, sovint per les mateixes institucions. Tanmateix, sense el compromís de la ciutadania i també el de les institucions, el projecte europeu no és ni serà possible.

IDEES #46 doncs, està dedicat enterament a pensar Europa. De principi a fi, des de l'anàlisi i les propostes o la creació de nous relats. Amb punts de partida i perspectives molt diferents, des de la història i la filosofia, la política i la democràcia, des de l'òptica econòmica i social o prestant molta atenció a l'evolució de la demografia i les reflexions clau sobre la immigració. Pensant Europa també des de les seves lluites i els seus activistes, o des de la cultura i la literatura, tot donant també la veu a escriptores i autors de molts indrets d'Europa d'una generació al voltant dels quaranta anys, que ens permetin recrear els imaginaris diversos de l'Europa que avui ens interpel·la. Una constel·lació d'idees que posem en moviment, per donar contingut a un continent que es rellitua en aquest moment històric.

Revisitant Europa, de la història als valors

"El futur ja no es veu com una promesa, sinó com una amenaça" afirmava Marina Garcés fa uns dies, en el marc d'un diàleg amb Philipp Blom organitzat per IDEES. Revertir aquesta amenaça només serà possible si ens conjurem i posem sobre la taula la suma dels nostres *desigs* per un futur compartit i millor; i si això no és possible, caldrà decidir quins són els futurs que hauríem, almenys, d'intentar evitar. Amb això en tindriem prou.

Però per parlar de present i futur, necessitem sobretot reinterpretar el passat i preguntar-nos quins són els valors que han donat sentit a Europa i quins d'ells segueixen sent vigents avui. Philipp Blom ens convida a atrevir-nos a qüestionar i reconsiderar tot allò que ens envolta, tal com feren els il·lustrats radicals. A treure'ns la por i deixar de sentir-nos intimidats, com el primer pas per desenvolupar un pensament crític, sense temors ni censures. Sabem que tant el "paradís artificial" europeu, fruit del seu passat colonial i el

seu desenvolupament econòmic i tecnològic, com l'hegemonia occidental arriben a la seva fi i es confronten amb un món fragmentat i ple de reptes globals que posen en perill les conquestes socials de drets i les llibertats democràtiques. Un xoc amb la realitat que evidencia que la història no és un progrés lineal i inexorable i que davant aquest mar d'incerteses cal ser molt conscients que "des de la fi dels totalitarismes, no havíem viscut uns atacs tan extensos i poderosos contra la Il·lustració com el que estem vivint avui", ens adverteix Blom.

En un món en plena transformació, Jan Zielonka ens recorda que en essència, el que està en joc no és solament el futur de la UE, sinó també el de la societat liberal oberta. La crisi de l'estatalitat i el miratge de la sobirania en un món travessat per poders supraestats d'origen no democràtic que no entenen de fronteres, obliga a repensar Europa des d'uns nous fonaments. I apunta cap a la necessitat d'un major protagonisme d'altres actors polítics més legítims i propers, com ara les ciutats i les regions. La UE hauria d'estar a l'avantguarda del combat per configurar espais democràtics més enllà de l'estat nació que ha dominat els sistemes polítics dels darrers 250 anys. Un horitzó a considerar per Catalunya, on la idea de l'Estat o bé ens persegueix o ens obsessiona, en el camí pel reconeixement i l'emancipació democràtica de la ciutadania catalana.

IDEES també inclou un recorregut formidable de Norbert Bilbeny entorn la idea d'Europa. En el seu article Bilbeny relliga la història amb el propòsit d'esbrinar si hi ha una base suficient, que no sigui especulativa per poder parlar de valors pròpiament europeus. Paradoxalment, Bilbeny ens obre la porta a la urgència del temps actual i afirma que Europa creix com a concepte polític a mesura que som més conscients de les pròpies divisions com a continent. De la divisió i la fragmentació actual emergeix amb força la necessitat d'Europa com a valor propi en totes les seves variables i afegeix també, que més enllà de si hi ha valors que són europeus o són universals es pot afirmar que existeix un mode europeu de tenir o reconèixer uns determinats valors.

Gent veient Notre Dame en flames des de la riba dreta, Paris 15 d'abril de 2019. (AP Photo/Thibault Camus)

Democràcia i legitimitat

La UE arrossega en origen dèficits notables de legitimitat i els efectes de la crisi econòmica i les polítiques d'austeritat imposades han acabat de socavar profundament i per molts el crèdit del projecte europeu. Autors com Philippe van Parijs, convidat per IDEES, denunciaven que Europa ha esdevingut el somni realitzat del filòsof i economista austríac Friedrich August von Hayek, on l'únic bé a preservar és el lliure mercat, i les institucions, si es justifiquen, actuen únicament supeditades al servei de l'economia i sense més incidència. Tanmateix, la construcció de l'Europa social com a objectiu polític al nostre abast, i malgrat les disparitats, obriria la porta a un efecte mobilitzador de la ciutadania que reforçaria el compromís envers un projecte europeu actualment en desconstrucció. Això significaria orientar les reformes del proper mandat cap al benestar i al bé comú, com a fita definitiva de la UE.

Daniel Innerarity, que ens ha ajudat a coordinar i donar forma a aquesta edició, ens proposa innovar conceptualment, com a punt de partida fonamental si volem escapar de l'atzucac en què estem aturats. La política és sobretot creativitat que diria Hanna Arendt, pensar lliurement en l'àgora pública per fer front als conflictes d'avui, comprometre's i no defugir-ne. I Europa només podrà resoldre'ls en el si d'una teoria de la democràcia complexa. Això implica preservar la complexitat, gestionar-la i no suprimir-la i ens diu Innerarity: "L'agenda d'Europa hauria d'acomiar-se completament de la semàntica de l'harmonització i la unitat per transitar cap a la gestió equilibrada de constel·lacions complexes". Creant una narrativa que pugui ser entesa i acceptada per la seva ciutadania. Un cant al pluralisme de la complexitat i la democràcia liberal, ja que "la multiplicació d'actors, interessos i instàncies de governança, equilibra l'exercici del poder i dificulta la imposició unilateral. La democràcia permet articular aquesta pluralitat millor que qualsevol altre sistema de govern".

Richard Bellamy posa de nou el dit a la llaga, recordant els problemes de legitimitat a partir del trilema de Rodrik i la impossibilitat d'aconseguir simultàniament democràcia, conservar l'espai de sobirania de l'estat nació i estar plenament integrats en l'economia global. En aquest sentit, advoca que la millor manera per preservar la legitimitat de la UE, molt en la línia de Wolfgang Streeck, passa per consolidar la democràcia dels estats membres i reforçar el rol dels representants democràtics dels estats i, en concret, dels parlaments nacionals en la supervisió de temes tan transcendents com la unió bancària. La col·laboració entre les democràcies europees com la manera indirecta de reforçar una democràcia a escala europea.

Els reptes institucionals i l'economia europea

Josep M. Colomer traça els paral·lelismes de la UE amb la creació dels Estats Units d'Amèrica i el seu procés lent de federalització. Exposa també les contrapartides i alternatives per construir una unió més sòlida a base d'enfortir la capacitat financera de la UE, preservant poder dels estats europeus però assumint també plenament les responsabilitats de les seves polítiques i els seus dèficits.

En la mateixa línia de repensar els rols, responsabilitat i objectius dels actors del taulell europeu però des d'un altre enfocament, Jordi Angusto desglossa els límits del pacte socialdemòcrata que donaren lloc al creixement sostingut de la postguerra i que anà acompanyat del període de major equitat que hem viscut. Una etapa que fou substituïda pels consensos neoliberals i la revolució conservadora i neoliberal de Reagan-Thatcher, que coincidiren o propiciaren l'inici i expansió d'una economia cada vegada més interdependent i global. Davant però de la crisi provocada per la desregulació i el dúmping fiscal i social, Angusto proposa un nou pacte per a una prosperitat compartida inclusiva i sostenible, que penalitzi simètricament els superàvits i dèficits exteriors i desplegui una política fiscal integrada que tingui com a objectiu les polítiques de convergència regional.

Des de l'Àrea de Planificació Estratègica i Estudis de CaixaBank, Àlex Ruiz, Javier Garcia-Arenas i Roser Ferrer analitzen com Europa haurà de gestionar els importants reptes de futur que encarem, com ara els profunds canvis econòmics fruit de la disrupció tecnològica, la transició demogràfica o el canvi climàtic. A més, analitzen també el repte migratori, el distanciament amb els EUA, l'ascens de la Xina o el revisionisme de Rússia i subratllen la importància d'una major coordinació i integració europea en matèria de política exterior, defensa i seguretat. En aquest context, es pregunten també com afrontará Europa el nou mandat dels pròxims cinc anys i quins són els mecanismes econòmics amb què compta la zona de l'euro i les seves perspectives de creixement a mitjà termini. Una pregunta que cobra una rellevància especial davant la desacceleració de l'activitat dels darrers trimestres i l'expectativa que l'economia continuï avançant a un ritme més moderat. Finalment, pel que fa a aspectes institucionals, analitzen també si, durant els cinc anys vinents, podem esperar avenços importants en el procés d'integració europea i on se centraran les energies polítiques en aquest sentit.

Des d'IDEES també hem volgut comptar per la seva rellevància amb un article publicat ara fa uns mesos i signat per destacats economistes alemanys i francesos. Un text conjunt en què destacaven que la zona euro continua tenint mancances crítiques que són conseqüència del mal disseny de l'arquitectura fiscal i financera i denunciaven que els estats membres continuen dividits sobre com cal abordar els problemes existents. En aquest sentit proposen sis reformes que, presentades en conjunt, millorarien l'estabilitat financera de la zona euro, la cohesió política i la prosperitat potencial de la ciutadania, alhora que donarien resposta a les prioritats i a les preocupacions dels països membres.

Vista de Notre Dame en flames, París 15 d'abril de 2019.

Demografia i migracions

En una enquesta recent de l'European Council for Foreign Relations la immigració sobresortia com una de les principals preocupacions que mostra la ciutadania d'arreu del continent. En aquest monogràfic d'IDEES hi hem volgut prestar una especial atenció. Així, Andreu Domingo, des del Centre d'Estudis Demogràfics, ens descriu com les migracions, d'una manera o altra, protagonitzaran l'evolució demogràfica de la UE durant les properes dècades. També ho farà el debat sobre la regulació dels fluxos i la integració de la població immigrada, és a dir, la política migratòria i la redefinició de la pròpia identitat europea. Segons Domingo a la UE coincidiran països amb saldos migratoris positius i negatius, amb protagonistes diferents depenent de la conjuntura econòmica. Per a Domingo, tanmateix, pensar demogràficament el futur de les migracions a Europa, i en especial en relació a l'esdevenidor del continent africà, implica que haurem de lluitar contra algunes idees preconcebudes i pensar en plans de codesenvolupament allunyats del neocolonialisme i del tacticisme com a eix de la política migratòria europea. Tal com afirma Domingo "sembla evident que una política europea basada en la contenció pot esdevenir una de les pitjors profecies autocumplides".

En el mateix sentit, Gemma Pinyol-Jiménez exposa en el seu article com la falta de consensos, la fragmentació, la mirada securitària, l'externalització o la condicionalitat han marcat la construcció de la política europea d'immigració i asil, afectant de manera clara en els objectius que la mateixa havia establert. Contempla que el més probable sigui flexibilitzar i adequar les vies d'accés regulars, no només per desenvolupar una política pública ordenada i equilibrada, sinó també per evitar les disfuncions que suposa la irregularitat. Pinyol-Jiménez aposta per un escenari on es parli d'inclusió i de societats diverses, en un debat basat en els principis democràtics i de benestar que sostenen les societats europees, i on la lluita contra la discriminació i els discursos d'odi sigui prioritària. Alhora, creu imprescindible advocar per un Pacte Global sobre Migració i

denúncia que no fer-ho pot tenir un cost elevat per a la supervivència i legitimitat del projecte europeu.

Finalment, en aquest apartat Tania Adam postula com les minories emancipades estan modificant i intensificant la seva presència en l'esfera pública en aclamar la fi de la divisió essencial entre cultures hegemòniques i cultures subalternes. Així, afirma Adam que “el sorgiment de col·lectius, grups antiracistes i de resistència migrant o la incorporació de persones amb bagatges culturals diversos —immigrants o fills d'immigrants— en les files polítiques, anuncien noves pautes de funcionament de la societat civil europea”. I destaca: “Davant d'aquest panorama, canviant i incert, es pot pronosticar que la gestió de la ciutadania s'anteposa a la de la gestió de la diversitat”. Un canvi de paradigma, que implica no només deixar de parlar de les identitats des de diferències sinó també anteposar els mecanismes de memòria comuna i de ciutadania compartida, tot aturant els estereotips, els reduccionismes i els essencialismes associats a les poblacions migrants.

Europa en el context global

Des de l'any 2016, el context global ha estat marcat per l'ascens d'opcions polítiques de caire nacional-populista, partidàries de la reestatilització de l'escenari geopolític i que recelen de les institucions multilaterals. Per a aquests lideratges “d'homes forts” i tendències autoritàries les normes internacionals suposen un constrenyiment i creuen que, sense elles, podrien actuar sense limitacions i recuperar una posició de domini que els permetés renegociar bilateralment un nou ordre internacional. Atesa la correlació de forces, aquest nou escenari global sembla que tindria caràcter bipolar EUA-Xina i és per això que en aquest número també ens hem volgut aturar a analitzar l'estat de les relacions de la UE amb els dos principals blocs i fer-ho amb aportacions, precisament, des dels EUA i la Xina.

Els analistes d'una i altra banda coincideixen en remarcar el caràcter incert de l'escenari global en que s'inscriuen aquestes relacions. Des dels EUA Spencer P. Boyer ens diu que els Estats Units “estan potser més dividits que en cap altre moment” i les eleccions presidencials del 2020 han d'aclarir si el menyspreu de l'administració Trump per les relacions transatlàntiques s'inscriu en el marc d'un canvi ideològic a llarg termini o si les dinàmiques “tribalistes” de l'*America First* es veuran aviat revertides. La Xina, d'altra banda, afronta aquest escenari d'incertesa a través del seu projecte insígnia del *Belt and Road Initiative*, un projecte d'inversions i relacions comercials que segons Li Xiaoyu volen que articuli les relacions amb la UE i que consolidi la seva unió davant dels reptes compartits “com ara el proteccionisme, el populisme, el separatisme i el terrorisme, [que] han amenaçat l'ordre mundial que es va construir després de la Segona Guerra Mundial”.

Per últim, també ens hem volgut aturar a reflexionar sobre el futur de la Defensa de la Unió Europea. El principal risc en aquest nou escenari global amb les institucions multilaterals reduïdes a una funció testimonial és que els enfrontaments també respondrien a la satisfacció de les polítiques domèstiques i no al manteniment d'un ordre normatiu internacional. A més, el fet que Trump s'hagi referit a Europa com a “enemiga” incrementa

la urgència d'aquesta reflexió sobre la seguretat comunitària. Mariola Urrea interpreta que precisament és la Defensa l'àmbit que pot ajudar a vèncer la "fatiga d'integració" que pateix la UE i que ofereix un camp immillorable per explorar opcions d'integració diferenciada. Però, quin ha de ser l'objectiu d'una defensa europea: la securització de les seves fronteres o el manteniment de la pau? Amb Pablo Aguiar de l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP) fem un repàs dels principis que han guiat la política de pau de la UE i els seus instruments.

L'imaginari europeu

Com afirmava Marina Garcés, Europa viu en conflicte i disputa permanent entorn les institucions, però per damunt de tot també sobre els seus imaginaris col·lectius. Un conflicte obert on el que està en joc és la narrativa que ens descriu la realitat i la capacitat de conquerir la nova hegemonia política i econòmica. Sent molt conscients de la importància d'aquest imaginari, Ingrid Guardiola ens proposa pensar l'Europa actual de forma al·legòrica a partir d'un conjunt de pel·lícules que s'han estrenat en els darrers anys.

De *Lazzaro Felice* (2018), d'Alice Rohrwacher, que parla sobre la història d'una servitud voluntària, a la *La Mort de Lluís XIV* (2016), d'Albert Serra, on Guardiola entreveu com es dibuixa l'Europa del FMI, del BCE, dels assessors financers i dels mercats, que tracten el continent com un cadàver. O les pel·lícules de Godard i Kaurismaki que "encarnen la paràbola del bon samarità en un món on la burocràcia, la crueltat, l'odi i la indiferència han posat nom a totes les coses". Pel·lícules com *Le Havre* (2011) que retraten la realitat dels camps de refugiats i dels migrants de Calais, des "d'identitats reconstruïdes... i on moltes persones han hagut de fugir de casa seva i abandonar-ho tot, crear-se una identitat falsa per lidiar amb les fronteres, i començar de zero en un clima d'hostilitat i violència recurrent". Un repàs eloqüent de la cinematografia europea amb més de quinze títols amb Europa com a fàbrica de producció i de revisitació de les nostres ruïnes i contradiccions i que configura la nostra memòria col·lectiva.

El monogràfic que dediquem a Europa des d'IDEES es completa amb una mirada des de la literatura. En concret, a partir de la ploma de dotze escriptores i escriptors europeus seleccionats pel CETC i per Martí Sales, que ens mostren la seva visió del vell continent des de la ràbia, les vivències personals o des de la quotidianitat. Un mosaic de mirades diverses i particulars que són una mostra de l'Europa d'avui des de l'assaig, la poesia o el relat de ficció. Perquè Europa i el seu futur són sobretot una pàgina en blanc que escrivim cada dia i ara tot just estem escrivint col·lectivament el següent capítol.

Pere Almeda

Pere Almeda Samaranch és director del Centre d'Estudis de Temes Contemporanis de la Generalitat de Catalunya i de la revista IDEES. Jurista i polític, és professor associat de Ciència Política a la Universitat de Barcelona. Ha treballat com a assessor al Parlament Europeu i va ser coordinador de la Fundació Catalunya Europa, liderant la iniciativa *Combatre les desigualtats: el gran repte global*.